

В. М. БІБІЛА

АБ ТАВАРЫСКІХ СУДАХ

У апошнія гады колькасць таварыскіх судовоў пачала няўхільна скарачацца, паступова стала звужацца і сфера іх дзейнасці. У сувязі з гэтым актуальным з'яўляецца пытанне аб тым, якое месца займаюць таварыскія суды ў дзяржаве і грамадстве, якая іх функцыя, а таксама далейшы лёс.

Узнікненне і дзейнасць таварыскіх судовоў на тэрыторыі Беларусі хоць і мела свае асаблівасці, але іх прававое і фактычнае становішча знаходзілася ў русле агульнадзяржаўных тэндэнцый¹.

У 60-я гг. на старонках савецкага перыядычнага друку развярнулася ажыўленая дыскусія па пытанню аб функцыі, якую выконваюць таварыскія суды. Была выказана думка аб існаванні грамадскага правасуддзя. А. С. Шляпачнікаў адзначаў, што таварыскія суды выконваюць у прадугледжаных законам межах функцыю правасуддзя і з'яўляюцца арганічнай часткай судовай сістэмы². А. Т. Бажанаў лічыў зусім заканамерным расшырэнне кампетэнцыі таварыскіх судовоў. Павышэнне іх ролі дае падставу гаварыць аб двух формах ажыццяўлення правасуддзя: дзяржаўнай і грамадскай, якія ўзаемна дапаўняюць адна другую³. Такая думка хоць і атрымала шырокае распаўсюджанне, але не была ўспрынята заканадаўчымі органамі. У ч. 2 арт. 151 Канстытуцыі СССР 1977 г. былі пералічаны суды, на якія ўскладзена функцыя правасуддзя. Сярод іх таварыскія суды не названы. Канстытуцыя выключыла магчымасць ажыццяўлення функцыі права-суддзя таварыскімі судамі.

Аднак і пасля прыняцця Канстытуцыі 1977 г. некаторыя юрысты працягвалі адстойваць неабходнасць уключэння таварыскіх судовоў у сістэму органаў правасуддзя. Больш таго, напрыклад, А. А. Чувілёў пісаў, што поруч з таварыскімі судамі да органаў правасуддзя неабходна аднесці нават камісіі па справах непаўналетніх са статусам грамадскіх судовоў⁴. Прыхільнікі аднясення таварыскіх судовоў да органаў правасуддзя спасылаліся на вопыт некаторых краін Усходняй Еўропы, дзе ў канстытуцыйных актах грамадскія суды разам з дзяржаўнымі названыя органамі правасуддзя.

Варта адзначыць, што пытанне аб характары дзейнасці таварыскіх судовоў у краінах Усходняй Еўропы вырашалася неаднолькава і мела шмат нюансаў. У кожнай з іх таварыскія суды мелі сваю гісторыю ўтварэння і развіцця, а таксама спецыфіку прававога становішча.

Пытанне аб так званым грамадскім правасуддзі было прадметам абмеркавання ў 1978 г. на V Міжнародным кангрэсе криминолагаў, удзельнікі якога выказалі неаднолькавыя погляды на магчымасць перадачы грамадскім арганізацыям функцыі правасуддзя па справах аб злачынствах. У сувязі з гэтым выклікае цікавасць вывад, да якога прыйшлі аўтары генеральнага даклада: адносна большасці злачынстваў адсутнічаюць умовы для перадачы іх на разгляд грамадскіх органаў⁵.

Згодна арт. 7 Палажэння аб таварыскіх судах, зацверджанага Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР 29 сакавіка 1977 г., якое з некаторымі змяненнямі і дапаўненнямі, дзейнічае і ў сучасны момант, таварыскі суд можа разглядаць справы аб упершыню ўчыненых злачынствах дзеяннях, калі яны не маюць вялікай грамадскай небяспекі, і органы ўнут-

раных спраў, пракуратуры або суд у адпаведнасці з дзеючым заканадаўствам перададуць такую справу на разгляд таварыскага суда⁶.

У юрыдычнай літаратуры неаднаразова адзначалася, што арт. 7 Палажэння аб таварыскіх судах супярэчыць канстытуцыйнай норме, згодна з якой прызнанне асобы вінаватай ва ўчыненні кожнага злачынства можа быць ажыццёўлена толькі на падставе прыговору суда. У сувязі з гэтым прапаноўвалася ўключыць таварыскія суды ў агульнадзяржаўную судовую сістэму і прызнаць іх дзейнасць адной з форм ажыццёўлення правасуддзя або выключыць з юрысдыкцыі таварыскіх судовоў справы аб злачынствах⁷.

Таварыскія суды ўтвараюцца на аснове нарматыўна-прававога акта, прынятага вышэйшымі органамі ўлады ў дзяржаве. Парадак іх фарміравання аднолькавы, незалежна ад месца заснавання (прадпрыемства, установа, арганізацыя). Ніводнаму з таварыскіх судовоў не дазволена распрацоўваць свае і толькі для сябе лакальныя акты, якія дзейнічалі б замест Палажэння, або разам з ім, у дапаўненне да яго. Значыць, няма падставы лічыць, што таварыскія суды такое фарміраванне, якое знаходзіцца выключна ў межах грамадзянскай супольнасці. Але ў арт. 2 Палажэння сказана, што таварыскія суды ствараюцца па рашэнню агульнага сходу працоўнага калектыву, калектыву студэнтаў і навучэнцаў. Пытанне аб наяўнасці таварыскага суда ставіцца, такім чынам, у залежнасць ад меркавання грамадзян, а не якога-небудзь дзяржаўнага органа. Калі разглядаць статус таварыскіх судовоў з гэтых пазіцый, то можна прыйсці да высновы, што яны маюць становішча паміж дзяржавай і грамадзянскай супольнасцю. Тады якая іх функцыя? У арт. 1 Палажэння запісана: «Галоўнае ў рабоце таварыскіх судовоў — папярэджанне правапарушэнняў, выхаванне людзей шляхам пераканання і грамадскага ўздзеяння, стварэнне абстаноўкі нецярпімасці да парушэнняў працоўнай дысцыпліны, да любых антыграмадскіх учынкаў». Калі ўлічыць, што таварыскія суды могуць разглядаць справы аб упершыню ўчыненых злачынствах, не маючых вялікай грамадскай небяспекі, то вынікае, што яны поўнамоцны вырашаць пытанне аб вінаватасці. А гэта і ёсць сфера правасуддзя, толькі без гарантый, якія ўласцівы суду — дзяржаўнаму органу. Тут таксама выяўляецца дваістая прырода таварыскіх судовоў.

У грамадстве здараюцца розныя сацыяльныя канфлікты. Пашырэнне сферы дзейнасці таварыскага суда па іх разгледжанню прывядзе да звужэння магчымасцей суда дзяржаўнага як органа па абароне правоў і законных інтарэсаў чалавека. Якасць і эфектыўнасць дзейнасці, трэба думаць, будзе вышэй у суда дзяржаўнага, хаця б таму, што ён мае большыя працэсуальныя сродкі.

Паміж людзьмі могуць узнікаць такія жыццёвыя канфлікты, якія можна аднесці да разраду не маючых вялікай небяспекі для грамадства і цяжкасцей для разгледжання. Пакідаць іх без рэагавання суда нельга, інакш гэта будзе падрываць курс на пабудову прававой дзяржавы і зніжаць узровень маралі ў грамадстве. Для вырашэння такой катэгорыі юрыдычных спраў трэба ўтварыць новыя суды пад назвай, напрыклад, міравыя. У іерархіі судовоў яны павінны з'яўляцца ніжэйшым звяном. Пры гэтым трэба мець на ўвазе і практычны бок: магчымасць звяртання чалавека ў такі суд без значных для сябе матэрыяльных выдаткаў і страты часу. Галоўным тут з'яўляецца даступнасць суда.

Наяўнасць міравых судовоў не павінна пазбаўляць магчымасці існавання грамадскіх судовоў пад рознымі назвамі, не выключаючы і такую, як таварыскі суд. Вядома, значнасць грамадскага суда абумоўліваецца не яго назвай, а іерархічным месцам у сістэме інстытутаў грамадства як чалавечай супольнасці.

У адрозненне ад судовоў дзяржаўных сфера дзейнасці грамадскіх — грамадзянскай супольнасць, а не дзяржава. Заканадаўчыя органы не ўпаўнаважаны прымаць які-небудзь нарматыўна-прававы акт, рэгулюючы парадак іх утварэння і дзейнасці. У прававой дзяржаве, дзе ёсць вялікі прастор для рэалізацыі індывідуальных свабод чалавека, тая ці іншая супольнасць людзей, утвараючых калектыв, можа вырацаваць такія нормы паводзін, якія будуць аўтарытэтнымі менавіта для гэтых людзей. Лакальнае або карпаратыўнае рэгуляванне грамадскіх адносін супольнасці людзей здольна аказаць творчае ўздзеянне на развіццё ўсёй прававой надбудовы.

Нормы права, вырацаваныя супольнасцю людзей, а не дзяржаўнымі органамі, маюць свае спецыфічныя рысы. Яны дзейнічаюць у абмежаванай сферы, канкрэтызуюць і мадыфікуюць агульныя прававыя нормы з улікам мясцовых умоў, рэгулююць такія комплекс грамадскіх адносін, які не набыў агульнадзяржаўнага значэння. Акты, маючыя аўтаномны змест, не патра-

буюць ухвалення, ці зацвярджэння дзяржаўнымі organami, а самастойна рэгулююць шэраг пытанняў, спецыфічных для дадзенага калектыву. Асноўнымі адзнакамі такіх актаў з'яўляецца прыняцце іх непасрэдна дадзенай супольнасцю людзей і ўздзеянне менавіта на гэтую супольнасць. Па-за яе межамі яны не будуць мець ніякага значэння. Але каб калектыву людзей мог прымаць такія лакальныя, карпаратыўныя прававыя акты адносна грамадскіх судов, трэба мець папярэдні давол з боку заканадаўчага organu. Гэты давол трэба замацаваць у агульнадзяржаўным нарматыўна-прававым акце, дзе вызначыць агульныя кірункі дэцэнтралізаванага прававога рэгулявання. Інакш будзе існаваць пагроза, што супольнасць людзей перабольшыць сваю кампетэнцыю і замацуе такія нормы права, прырода якіх адпавядае цэнтралізаванаму рэгуляванню, закліканаму забараняць, дазваляць або рабіць непажаданымі дзеянні суб'ектаў і вызначаць кропкі апоры гэтых агульнадзяржаўных палажэнняў. Прамежак гэтых полюсаў — прадмет дэцэнтралізаванага прававога рэгулявання.

Дэцэнтралізаванае правое рэгуляванне з'яўляецца строга падзаконным. Вось чаму не толькі ў працэсе ўтварэння лакальных, карпаратыўных прававых норм, але і пры іх прымяненні патрабуецца абавязковае выкананне закону. У выпадку яго парушэння зацікаўленая асоба можа звярнуцца за дапамогай у дзяржаўныя органы. Што датычыцца нарматыўных сістэм, заснаваных на прынцыпе свабоды і фармальнай роўнасці і дзейнічаючых у рамках акрэсленай грамадскай структуры, а таксама прававых звычаяў, якія стыхійна складаюцца ў грамадстве, яны выконваюцца без дзяржаўнага прымусу.

Такім чынам, сучасныя таварыскія суды, якія маюць напоўдзяржаўны характар, будуць паступова адміраць разам з заганамі неправавой дзяржавы. Іх месца зоймуць грамадскія суды, якія будуць знаходзіцца выключна ў сферы грамадзянскай супольнасці. Умацаванне прававой дзяржавы, ствараючы актыўнасць людзей прывядуць да ўтварэння сапраўды грамадскіх структур.

¹ Гл.: Мартинovich И. И. Общественные суды БССР в социалистическом строительстве. Мн., 1978.

² Гл.: Шляпочников А. С. Некоторые актуальные проблемы советского уголовного права и криминологии. М., 1966. С. 29.

³ Гл.: Бажанов А. Т. // Новое уголовное и уголовно-процессуальное законодательство РСФСР. Казань, 1961. С. 25.

⁴ Гл.: Чувилёв А. А. // Конституция СССР и дальнейшее укрепление законности и правопорядка. М., 1979. С. 169.

⁵ Гл.: Участие общественности в борьбе с преступностью в социалистических странах. М., 1980. С. 23—24.

⁶ Гл.: СЗ БССР. 1977. № 10. Ст. 148.

⁷ Гл.: Петрухин И. Л., Батуров Г. П., Моршак Т. Г. Теоретические основы эффективности правосудия. М., 1979. С. 29; Актуальные проблемы суда, арбитража и прокурорского надзора в свете Конституции СССР 1977 года. М., 1979. С. 91.

А. В. СОЛТАНОВИЧ

О ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПОЛОЖЕНИИ ЗАЩИТНИКА ПОДОЗРЕВАЕМОГО

Вовлечение лица в судебный процесс в качестве подозреваемого в совершении (или соучастии) преступления предопределяет предоставление ему возможности защищаться от необоснованного применения мер процессуального принуждения и, в конечном итоге, от незаконного привлечения к уголовной ответственности. Подозреваемый заинтересован в предупреждении и исключении следственных ошибок, которые, не являясь неизбежными, все же могут иметь место из-за ограниченного количества фактических данных на ранних этапах расследования. Однако не каждый подозреваемый может самостоятельно и компетентно защищаться от подозрения, опровергать его. Необходимую помощь в этом может оказать защитник. Участие защитника подозреваемого в предварительном расследовании предусмотрено Законом Республики Беларусь от 28 июля 1990 г. В Уголовно-процессуальный кодекс РБ внесены соответствующие изменения и дополнения¹.

Наряду с расширением сферы участия защитника в уголовном судопроизводстве этим же законом уточнено его процессуальное положение. Права и обязанности защитника регламентирует ст. 53 УПК Беларуси. Согласно ей